

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

YASHIL BYUDJETLASHTIRISH VA UNI O'ZBEKISTONDA JORIY ETISH ISTIQBOLLARI

Turoпова Nigora Xolmurod qizi

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi

nturoпова@tersu.uz

Bozorova Zulxumor Olim qizi

Termiz davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola so'ngi yillarda mamlakatimizda olib borilayotgan yashil byudjetlashtirish sohasidagi ishlar tadqiq qilingan. Xususan, mamlakatimiz rahbari tomonidan qabul qilingan qonun va uning amaldagi ijrosi, xalqaro tajribalarni o'rganish va ularni yurtimizda joriy etishning ustuvor jihatlarini yoritilgan. Maqolada mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli iqtisodiy islohatlar natijasida davlat byudjeti tarkibidagi o'zgarishlar, byudjet mablag'laridan samarali va oqilona foydalanish zaruriyati xususida ham so'z boradi.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, yashil byudjetlashtirish, davlat byudjeti, byudjet xarajatlari, energetika, yashil makon

Insoniyat so'ngi yigirma yillikda iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning taqchilligi, bioxilmaxillikning yo'qolib ketishi, ijtimoiy tengsizlikning oshib ketishi singari juda ko'plab dolzarb hisoblangan muammolarga duch kela boshladi. Ushbu tizimli global muammolarning barchasi uzviy bog'liq bo'lganligi bois, ularni alohida hal etib bo'lmaydi. Bu esa o'z navbatida ushbu muammolarga ham ekologik, ham iqtisodiy jihatdan yondoshgan holatda yechim izlashni taqazo etadi. Shu boisdan oxirgi yillarda "yashil iqtisodiyot", "yashil byudjetlashtirish" kabi iboralarni ko'p bora eshitib kelmoqdamiz. "Yashil iqtisodiyot" deganda ekologik xavf-xatarlarni kamaytirish, resurslardan samarali foydalanish hamda tabiatga zarar yetkazmasdan barqaror rivojlanishga qaratilgan iqtisodiyot tushuniladi.

Bugungi kundga kelib deyarli barcha mamlakatlarda tabiiy resurslardan foydalanishning hamda atrof-muhitga salbiy ta'sirini oshirmasdan iqtisodiy farovonlikni ta'minlashga qaratilgan shunday "yashil" iqtisodiyotga urg'u berish tendensiyasi kuzatilib, "yashil" iqtisodiyot konsepsiyasi ko'pgina mamlakatlar uchun strategik ustuvor vazifa sifatida yuzaga chiqmoqda. Rivojlangan

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

mamlakatlarda yashil byudjetlashtirishni amalga oshirish uchun bir necha yo'nalishlar belgilangan bo'lib, ular quyidagilardir:

- Byudjet mablag'lari xarajatlari va davlat sektori subyektlarining atrof-muhitni muhofaza qilish maqsadlarini qamrab olishi;
- Fiskal siyosatning ekologik maqsadlarga muvofiqligini baholash uchun foydalanilgan metodologiya;
- Jarayonning shaffofligi va hisobdorligi;
- Boshqaruv, davlatning har bir sektor ustidan ekologik nazorati.

"Yashil" iqtisodiyot qayta tiklanuvchi energiya, yashil bino-inshootlar, barqaror transport, suv va yer resurslari hamda qattiq maishiy chiqindi boshqaruvi kabi sektorlardan iboratdir.

Yashil byudjetlashtirishni tashkil etish bo'yicha sezilarli ishlarni Fransiya amalga oshirib kelmoqda, uning tajribasini o'rganadigan bo'lsak, ko'rishimiz mumkinki, Fransiyada 2020-yil 28-sentabrda "yashil byudjet" loyihasi qonun hujjati sifatida e'lon qilinadi, loyiha 4 ta muhim xususiyatni o'zida qamrab olgan:

- Barcha davlat byudjeti xarajatlarining yashil ta'sirini baholash;
- Soliq xarajatlarini qoplash;
- Biologik xilma-xillik va ifloslanishga qarshi kurash kabi boshqa ekologik muammolarni ham aks ettirish;
- Atrof-muhitga foydali xarajatlarni baholash bilan bir qatorda salbiy ta'sir ko'rsatadigan xarajatlarni ham baholash.

Xalqaro tashkilotlar tomonidan ham dunyoda va alohida mamlakatlarda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish va "yashil" o'sishga o'tish holatini baholash imkonini beruvchi turli ko'rsatkichlar to'plamlari ishlab chiqilgan bo'lib, amaliyotda qo'llanib kelinmoqda. Xususan, bugungi kunda dunyo bo'yicha "yashil" iqtisodiyot samaradorligini baholaydigan Global "yashil" iqtisodiyot indeksi (Global Green Economy Index - GGEI) hamda "Yashil" o'sish indeksi (Green Growth Index - GGI) kabi xalqaro reyting ko'rsatkichlari keng qo'llanilmoqda. GGEI reyting ko'rsatkichi

2010-yildan boshlab e'lon qilina boshlangan bo'lsa, oxirgi marta 2022-yilda jami 160 mamlakat miqyosida 18 ta indikatorlar bo'yicha baholash natijalari taqdim qilingan. Mazkur indeksda boshqaruv va iqlim o'zgarishi (leadership & climate change); samaradorlik sektorlari (efficiency sectors); bozor va investitsiyalar (market & investment); atrof-muhit (environment) kabi 4 ta o'lchov kategoriyalari bo'yicha baholanadi.

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

Keyingi keng qo'llanilib kelinayotgan ko'rsatkich "Yashil" o'sish indeksi (GGI) hisoblanadi. Ushbu indeks barqaror rivojlanish maqsadlari (Sustainable Development Goals), Parij iqlim bitimi majburiyatlari, Aichi bioxilma-xillik maqsadlari (Aichi Biodiversity Targets), shuningdek, resurslardan samarali va barqaror foydalanish, tabiat mulklarini himoyalash, "yashil" iqtisodiy imkoniyatlar, ijtimoiy qamrov kabi "yashil" o'sish yo'nalishlari bo'yicha mamlakatlardagi holatni baholaydi.

"Yashil" o'sish indeksi 4 ta maqsadli yo'nalish, 16 ta kategoriyalar hamda 36 ta indikatorlardan iborat bo'lib, doimiy tarzda hamda barcha davlatlarni qamragan holda yuritib kelinadi. "Yashil" o'sish indeksiga ko'ra, Shvetsiya, Daniya, Chexiya va Germaniya kabi mamlakatlar eng yuqori "yashil" o'sish ko'rsatkichlariga ega. Eng quyida esa Zimbabve, Jazoir, Nigeriya singari Afrika mamlakatlari o'rin egallagan. MDH davlatlari ichida Gruziya, Markaziy Osiyo mintaqasida Qirg'iziston mazkur reyting bo'yicha yuqori o'rindagi ko'rsatkichlarni qayd etgan.

O'zbekiston Osiyo davlatlari ichida 33-o'rinda qayd etilgan. Mamlakatning mazkur indeksda "Ijtimoiy qamrov" (Social inclusion) hamda "Tabiiy kapital himoyasi" (Natural capital protection) ko'rsatkichlari nisbatan yaxshiroq bo'lsa, "Resurslardan samarali va barqaror foydalanish" (Efficient and sustainable resource use), "Yashil" iqtisodiy imkoniyatlar (Green economic opportunities) yo'nalishdagi ko'rsatkichlarni yanada yaxshilash imkoniyati mavjud. Shuni ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori bilan 2019-2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi tasdiqlangan. O'zbekiston Respublikasida "yashil" iqtisodiyotni ilgari surish va joriy etish bo'yicha vakolatli organ sifatida esa Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi belgilangan. Ushbu strategiyada yuqorida ko'rsatilgan "Yashil" o'sish indeksi bo'yicha mamlakatimizning past ko'rsatkichlarini yaxshilashga qaratilgan quyidagi ustuvor yo'nalishlardagi ishlarni amalga oshirish belgilangan:

- iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlari energiya samaradorligini oshirish;
- energiya resurslari iste'molini diversifikatsiyalash va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni rivojlantirish;
- iqlim o'zgarishi oqibatlariga moslashish va ularni yumshatish, tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va tabiiy ekotizimlarni asrash;

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

- "yashil" iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashning moliyaviy va nomoliyaviy mexanizmlarini ishlab chiqish.

Mazkur strategiya doirasida "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan amaliy chora-tadbirlar natijasi o'laroq, "Yashil" o'sish indeksidagi mamlakatning o'rni sezilarli yaxshilanishi hamda global "yashil" ekotizimni asrab-avaylashda uning munosib hissa qo'shishi ta'minlanadi.

Ushbu qarorda O'zbekiston "yashil iqtisodiyot" ning asosiy bo'g'inlari bo'yicha qanday vazifalarni amalga oshirishi lozimligi aniq belgilab berilgan. Misol tariqasida aytish mumkinki, Buxoro, Jizzax, Navoiy, Samarqand viloyatlarida barpo etiladigan quyosh va shamol elektr stansiyalari hisobidan qo'shimcha 14 milliard kilovatt elektr ishlab chiqiladi. Bu orqali xonadonlarga beriladigan elektr energiyasi 50 foizga ko'payadi, elektr energiyasi sohasida yuqori samaradorlik ko'rsatkichlariga ega bo'lgan texnologiyalarni joriy qilish orqali ishlab turgan energiya ishlab chiqarish stansiyalarining quvvatlarini oshirib, rekonstruksiya qilishga erishilib, elektr energiyasi iste'moli tizimlarini avtomatik nazorat va hisobga olish asboblari bilan to'liq jihozlash haqida so'z boradi. Mutaxassislarning fikricha, 10 yildan kam vaqt ichida O'zbekiston aholisi va iqtisodiyot tarmoqlaridan elektr energiyasiga bo'lgan talab ikki baravar ko'payadi. Buni elektr energiyasi iste'molining yillik o'sish ko'rsatkichlari ham tasdiqlaydi. Ushbu o'sish bugungi kunda elektr energiyasi iste'molining eng yuqori paytida, asosan havo haroratining keskin iqlim o'zgarishi kunlariga to'g'ri keladigan qisqa vaqt ichida elektr energiyasini o'chirish holatlari mavjudligi uchun juda katta mas'uldir. Tadbirkorlik sub'ektlarining tobora ortib borayotgan ehtiyojlari, aholi tomonidan shu kunlarda konditsionerlar, sovutgichlarni o'z ichiga olgan maishiy elektr jihozlarning ko'pligi tizimga, shu jumladan past kuchlanishli elektr uzatish tarmoqlari va transformatorga yuklamaning keskin oshishiga, o'z navbatida ularning ishlashida nosozliklarga olib keladi. Agar raqamlarga murojaat qiladigan bo'lsak, 2016-yilda mamlakatda o'rtacha kunlik elektr energiyasi iste'moli 137,8 million kilovatt soatni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yil iyun holatiga ko'ra bu ko'rsatkich 183,7 million kilovatt soatni tashkil etgan ya'ni 33,4 foizga ortgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda O'zbekistonda yashil byudjetlashtirishni amalga oshirish va yanada rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilishi zarur bo'lgan chora tadbirlar quyidagilardan iborat:

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

- elektr energiyasi ishlab chiqarish quvvatlarini jadal rivojlantirish uchun zamonaviy «yashil» va energiya tejamkor texnologiyalarni kiritish;
- qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish va qo'llab-quvvatlash dasturini ishlab chiqish;
- sanoat tarmoqlarida yo'qotishlarni kamaytirish va resurslarni ishlatish samaradorligini oshirish bo'yicha «Yashil» iqtisodiyotga o'tish va energiya tejamkorlik dasturini ishlab chiqish;
- «yashil» iqtisodiyotni rivojlantirish maxsus jamg'armasini tashkil etish va jamg'armaga moliyaviy mablag'larni jalb qilish;
- «yashil» iqtisodiyotga o'tish loyihalarini moliyalashtiruvchi xalqaro moliyaviy institutlar va boshqa «donor» tashkilotlarning mablag'larini jamg'armaga jalb etish choralari ko'rish;
- «yashil» iqtisodiyotni rivojlantirish doirasidagi loyihalarga yo'naltiriladigan moliyaviy mablag'larni samarali foydalanish maxsus mexanizmini yo'lga qo'yish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Буранова Л. В. и др. Зарубежный опыт ипотечного жилищного кредитования // O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2023. – Т. 2. – №. 19. – С. 437-345.
2. Туropova N. O 'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o 'ziga xos xususiyatlari. – 2023.
3. 2020-2024-yillarda O'zbekiston Respublikasi davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish Strategiyasi. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 25.08.2020-y., 09/20/506/1210-son.
4. O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi. 2013-y., 26-dekabr.
5. Samandarova G. Davlat byudjetining milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati va o'ziga xosliklari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2021.
6. Sherov A.U. O'zbekistonda byudjet siyosati: amaliy va strategik yo'nalishlari // "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy elektron jurnali. № 1, fevral, 2019-yil.
7. Бюджетно-налоговая политика Узбекистана: основные результаты и приоритеты. БИ Нурмухамедова, НМ Юлдашева - Science and Education, 2022

МЕДИЦИНА, ПЕДАГОГИКА И ТЕХНОЛОГИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Researchbib Impact factor: 11.79/2023

SJIF 2024 = 5.444

Том 2, Выпуск 4, 30 Апрель

8. Fond bozori rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari va iqtisodiy o'sish bilan bog'liqligi AAOGL Nurmuxamedov, BI Nurmuxamedova Science and Education 4 (3), 836-847

9. Analysis of the financial statements of enterprises as a task for independent work of students B Nurmukhamedova, Y Akhunova ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (110), 282-285.

10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 21-fevraldagi "2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirishni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 83-sonli Qarori.